

CAPVT PRIMVM LVCAE.

Fungenti Zachariæ vice sua, filium nasciturum angelus nunciat: cui credere nolens, mutus efficitur ad pueri natiuitatem. A Maria verò prægnante Elizabeth prægnans mutuo visitatur, quæ nato filio Ioannis, nomen indidit patre prophetante.

Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam ¶ 1. Paral. nomine Zacharius, ¶ de vice Abia, et vxor illius 24. a. de filiabus Aaron, et nomen eius Elizabeth.

De vice Abia, Græcè ἱεραρχίας Græcum autem vocabulum, & familiam significat, & vicem. Erat enim Zacharias & de familia Abia, & de vice ipsius. Quod vt intelligamus, repetere nonnulla oportet ex. 1. Paralip. 24. vbi filijs Aaron sacerdotalia munia per vices administranda Dauid distribuit. In qua diuisione & distributione octaua fors Abia contigit: vnusquisque autem vicissim secundum ordinem sue sortis ministrare debebat in templo. Itaque tempore quo hæc facta sunt quæ scripsit Lucas, Zacharias, qui de tribu & familia Abia erat, in vice sua ministrandi, id est, quod vulgo dicitur, in turno suo erat. Est enim quod paulò post scribit: Cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ secundum consuetudinem sacerdotij. Nam filij & posteri eorum qui tunc à Dauide instituti sunt, patribus succedebant in sacerdotio secundum vices suas & turnos. Zachariam autem de tribu Aaron fuisse, ex hoc loco dupliciter constat: Primum quòd eius vxor Elizabeth de filiabus Aaron esset, neque cuique Iudæo liceret extra tribum suam vxorem capere: Deinde quòd de vice Abia esset, Abia autem de filijs Aaron.

Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et iustificationibus domini sine querela.

Commendantur autem à Luca parentes Ioannis, quia iusti essent, in omnibus mandatis & iustificationibus domini incedentes sine querela. Vbi pro iustificationibus Græci habent δικαιώματα. Quidam iustificationes, ceremonialia intelligunt: mandata, præcepta moralia. Tu am-

Y plus

plius consule Hebræos. Pro eo autem quod interpres habet sine querela, Græci habent ἀμιμῆτοι, ἀπὸ τῆς ἀμιμφομαι, quod significat conueniri de aliquo, & eum inculcare ac reprehendere. Erasmus vertit irreprehensibiles. Mihi melius Græcam vocē videtur reddidisse interpres. Nam ἀμιμῆτος Græcis dicitur is qui tam modestē se in suo munere gerit, vt neque de eo quispiam conquatur, neque ipse de quopiam: quod exprimi vno verbo non potuit, dicendo: irreprehensibilis aut inculpatus. Interpres autem cū ait sine querela, intelligere potuit, quōd nemo de ijs conquerebatur, neque ipsi de aliquo.

Et non erat illis filius, eo quōd esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

Quia vt plurimum iusti filios generant iustos. Vt igitur Ioannem iustum innuat, parentes eius prædixit iustos, & vt eius sanctitatem insinuet, conceptionem duplici de causā asserit miraculosam, & quōd mater eius sterilis esset, & quōd ea & vir eius senes admodum essent.

† Dist. 31. cap. Tenere. *† Factum est autem cū sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exijt vt incensum poneret, ingressus in templum domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi.*

Hoc est, contigit cū pro ordine vicis suæ secundū consuetudinem sacerdotalis functionis (qua scilicet vicissim vnaquæque tribus sacerdotale munus obibat) sacerdotio fungeretur Zacharias: quod fors exijt vt incensum poneret. Græcè pro sorte exijt vt incensum poneret, ἔλαχε τῆς θυμιάσεως, Id est, sorte designatus est qui incensum poneret, siue qui thus incenderet. λαχάνας enim sortiri significat, & λαχάνας, βελώνων dicitur, qui designabatur sorte senator. Cū enim de eadē tribu sua vice multi sacerdotes essent, sorte eligebatur inter eos qui templum introiret & incensum adoleret. Contigit autem vt qui de vice illa erat: Zacharias ea die designaretur ad adolendum incensum. Puto autē illam diem fuisse vel solennem expiationis decima die

Septem-

Septembris, vel tubarum decimaquinta die, vel coetus vicesima secunda die, vnde ad natiuitatē Ioannis nouē sunt menses, qui cōceptus est in æquinoctio autumnali, natus verò in solstitio æstuali: sicut Christus conceptus est in æquinoctio vernali, natus verò in solstitio hyemali: de quibus Chrysoſto. elegantem scripsit homiliam in principio Lucæ. Cùm autem duplex fuerit thymiamatis seu incensi vsus: vnus quotidianus, quādo singulis diebus, mane scilicet ac vespere incendebatur, vt scribitur Exod. 30. Alter qui fiebat in die expiationis in ipso sanctuario: vt habetur Leuiti. 16. cùm dicitur, quòd pontifex hauriēs manu compositū thymiamam in incēsum ultra velū intrabit in sancta, vt positus super ignē aromatibus coram domino, nebula eorum & vapor operiat oraculū quòd est supra testimonium, & non moriatur. Dubium est, fueritne quotidianum, an expiationis thymiamam. Caietanus putat fuisse thymiamam expiationis: quòd de Zacharia Lucas dicat, quòd ingressus est in templū domini, & quòd dicendo templū absolutē intelligebat sanctum sanctorū. Vereor autem vt nō de hoc thymiamate intelligat, quòd solius summi sacerdotis erat offerre in ipso sanctuario, quòd etiā solus summus sacerdos ingrediebatur.

† Apparuit autem illi angelus domini stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum. At autem ad eum angelus: † Act. 12. b.

1. q. 1. ca. no. Non-nc.

Præterea dicit Lucas, quo ingressō illi apparuit angelus stans à dextris altaris incensi. de quo consule Paulum Iudeum, quid erat, & in qua parte templi. Certē ipse Caietanus dicit illud altare esse, in quo quotidie sacerdotes mane ac vespere thymiamam adolebant: quāquam opinionem suam tutaturus, dicit post incensum factum in sanctuario, regressum, et orasse ad altare incēsi. Populus autem erat orans foris hora incensi. Foris, extra atrium scilicet. Nam vt populo non licebat in sanctuario orare, sic neq; in atrio. Consule tñ Hebræos. Nota autē quòd pro his verbis, vt incēsum poneret, Græcē est vnicū verbū *θυσιαστας*, quòd Erasmus vertit, vt odores incenderet. Maluissē thus aut suffitū dicere, quia odoris vocabulū indifferēs sit ad suauē & grauē odorē. In quo loco nota

Caietani argutiam: poneret inquit, non adoleret: hoc enim verbo manifestat, quod non de adolere, sed ponere thymiama loquitur, cum Græcè non sit verbum Latino respondens. τῶ poneret: sed vnicum θymiᾶσαι, quod significat suffire, siue thus & suffitum adolere.

Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: & uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomē eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt.

Quod autem angeli visione turbatum dicit Zachariam, mirum non est. Ad subitam enim angelorum visionem, primum turbatos, deinde verò cōsolatos viros sanctos multis exemplis scriptura docet. Quoniam ab initio sæpius terrorem afferre solet angelorū visio. Ad Zachariæ igitur consolationem ne timeas inquit angelus: Non enim veni vt te perterrefaciam, sed vt consoler, iucundum ac lætum nuncium afferens, quoniam exaudita est deprecatio tua, siue de aduentu Messiæ, siue de aufertendo ab Elizabeth sterilitatis probro. Ipsa enim pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem. Non nisi equidem magnis atque insignibus viris imposita cœlitus nomina videmus. Sic Isaac, sic Salomoni, sic Christo, sic eius præcursori Ioanni. Bene autem Ioannes nomen illi impositum est, Hebraicè Ioanna, quod gratiosum significat. Gratosus enim non esse non poterat, qui præstandæ per Christum gratiæ præco foret. Vnde & rectè angelus futurum prædicit, vt de natiuitate eius non modò Zacharias ipse, sed & multi alij gaudeant.

Erit enim magnus coram domino, & vinum, & siceram nō bibet, & spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris sue. † Et multos filiorū Israël conuertet ad dominum Deum ipsorum: & ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ.

‡ Mala.
4. b.
† Matth.
11. b.

Parua gloria est in hominum æstimatione esse, magnunque censerī ab illis qui falli possunt: Christi autem testimonio probari, quem nihil latet, quem fallere nemo potest, qui nemini nouit adulari, plurimum est. Hoc tū denique summa laus est, quale fuit ad turbas de Ioanne præco.

præconium ac testimonium: quem ubi commendasset à cultus victus que austeritate, morum integritate, animique constantia: tum demum conclusit: Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne baptista. Sed vide ut ista commodius in illum locum referantur. Commendat quoque angelus Ioannem ab austeritate vitæ, dicens: Vinum & siceram non bibet. Sicera autem Hebræa vox est, significans quicquid potum inebriare potest, & statum mentis euertere. Caietanus autem ait, significare omnem potum alium à vino, qui inebriare potest. Consule Hebræos. Deinde commendat eum à diuina gratia, qua ab utero matris infusus est. Demum à meritis sequentibus: quippe qui auersos à Deo Israëlitas ad Christum conuersurus esset, præcessurus dominum in spiritu & virtute Eliæ: vt quemadmodum Elias aduentum christi in iudiciū præcessurus erat, sic aduentū Christi in carnē Ioannes. Quod autē dicit in spiritu & virtute Eliæ, intelligendum est non minori virute ac gratia, quàm Elias: ne fortè intelligas propter vocabulū spiritus, eandē fuisse vtrique animam, & ex cōsequenti eandem virtutem. *Vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare domino plebem perfectam.*

τὸ παρᾶ, Græcè est ἰτοιμάσαι, quod conuerti debet ad connexionem, vt patet, ἐπισημαί, id est, vt conuertat, scilicet corda patrum ad filios. Fateor autem quid illud sit nondum planè intelligere. Caietanus exponit: qui conuertat corda patrum in filium, id est, hominum veteris testamenti, in homines noui testamenti. Sed quid sibi velit hæc expositio, minus intelligo. Fortasse ita exponi posset: vt corda patrum, Abrahæ scilicet, Isaac, & Iacob, aliorumque veterum patrum mentem animumque conuertat in filios, id est, eorum posteros Iudæos nunc incredulos: Id est, vt fidelem credulamque patrum mentem transire faciat ad filios, eosque perinde ac patres credulos faciat. Idem enim est cum eo quod subdit: & incredulos scilicet conuertat ad prudentiā iustorum, id est, vt incredulos Iudæos sapere faciat, & ad imitationē iustorum credere. Puto autem positum esse: conuertat corda patrum in filios, pro conuertat filios ad corda pa-

trum, id est, ad imitationem animi voluntatisque parentum: sicut postea non dixit: conuertat prudentiam iustorum ad incredulos, sed in credulos ad prudentiam iustorum. Fortasse enim τὸ ἐπι, quod nunc legitur adiunctum τὸ πατρῶν, id est, in filios, iunctum erat τὸ κατὰ πατῶν: ut scilicet conuertat in corda patrum filios, id est, ut filios nouissimos, scilicet patrum fidem, & obsecundantem animum imitari faciat, & ut pareat domino plebem perfectam. Pro perfectam, Græcè est κατὰ ἀκριβοῦς. Hoc autem loco Caietanus versionem nostram emendaturus, perfectam inquit, pro apparatam. Nam significatur quod Ioannes studebit ad hoc, non ut plebem reddat perfectam, sed ad hoc ut reddat eam adornatam, apparatam, ad suscipiendum Iesum verum Messiam. Atqui ignorabat Caietanus, eiusque Græcus interpres, & quod Erasmus fortasse, τὸ κατὰ ἀκριβοῦς (ομαί, significare idem quod perficere & absoluo. Quis autem Caietanum docuit, quod non studeret Ioannes parare domino plebem perfectam, id est, perfectam in dominum credentem, cum eum venisse Lucas dicat ex propheta, ut filios, id est, nouissimos Iudæos ad imitationem fidei patrum conuerteret: & incredulos ad imitandum iustorum prudentiam?

‡ Gen. 18. b. *Et dixit Zacharias ad angelum: Unde hoc sciam? ‡ Ego enim sum senex, & uxor mea processit in dielus suis. Et respondens angelus, dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et eris tacens, & non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, ‡ pro eo quod non credidisti uerbis meis quæ implebuntur in tempore suo.*

‡ Iud. 13. b. *Vim tantum naturæ, non auctoris ipsius naturæ pendens, Zacharias rectè dubitat: tum quòd ipse senex esset, Elizabeth quoque proeecta ætate. Itaque rectè arbitrabatur, si naturæ vim spectare tantum oportebat. At Gabriel facessere intelligens oportere omnem humanam rationem, vnum tantum illi proponit Dei mandatum. Et quia dubitauerat, nec nuncianti angelo domini crediderat, pœnam illi indicit silentij, vique ad Elizabeth partum duraturi. Vbi autè est: Ego sum Gabriel, qui asto*
ante

ante Deum, pro astro, est Græcum participium παριστη-
κός. παριστημι autem paulo plus significat quàm altare:
præsto scilicet semper & paratum alicui assistere, ad man-
data eius excipienda & obeunda. Neque melius videtur
Erasmus reddidisse, παριστηκός, per præteritū astiti. in-
terpres astro, quod παριστηκός sit ex genere eorum præ-
teritorum, sicut & ἴδα, quæ & præsens & præteritum si-
gnificant.

*Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur quòd
tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui
ad illos: & cognouerunt quòd visionem uidisset in templo.
Et ipse erat inuens illis, & permansit mutus.*

Ambrosius dicit Zachariam post prophetas typū ges-
sisse Iudæorum, qui licet priscorum prophetarum no-
uissent mysterium, tandem verò silentium illis inditum
est, ut actuum suorum rationem reddere nequeant.

*Et factum est. ut impleti sunt dies officij eius, abiit in do-
mum suam.*

Pro officij Græcè est λειτουργίας, quod hic significat
functionem sacerdotalem, ministeriumque quod sua vi-
ce ministrabat. Itaque Zacharias in domum suam abiit
mutus, vsque dum vox nasceretur, & qua non credide-
rat angelo nuncianti pœna plecteretur.

*Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & occul-
tabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic mihi fecit domi-
nus in diebus quibus respexit auferre opprobriū meum in-
ter homines.*

Et occultabat se mensibus quinque, dicens: quia sic
fecit mihi, &c. τὸ dicens, referendum est ad τὸ conce-
pit, ut sit sensus, quòd concepit honorificè Deum, qui
rationem eius habuisset, sublato ab ea sterilitatis oppro-
brio. Quæ verò intercedunt: & occultabat se mensibus
quinque, per parenthesis legendæ sunt. Caietanus pu-
tat, quòd se mensibus quinque occultauerit, in publicū
non exiens, quòd erubesceret tam grandi ætate operam
dedisse liberis, quod uterus testabatur. A duobus & tri-
bus mensibus non erat quòd se occultaret, cuius nondū
tumor vllus appareret. Mihi videtur intelligendū, quòd
occultabat se. i. cōcepisse se mōses quinq; celabat, ne ri-
diculum

diculum videretur, si post vulgationem conceptus processisset nihil, atque inaniter de conceptu gloriata videretur. Post autem quinque menses, cum iam tumor uteri apparet, non iam conceptum celauit, sed apparentem in se Dei bonitatem prædicauit ac publicauit.

In mense autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, et nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, dixit.

Hoc est, sexto mense à mense quo ad Zachariã missus est præcursoris ortum prænunciare, Gabriel ad Mariam mittitur, Christi natiuitatem enunciare saluatoris. Considera autem hic quàm graphicè & tempus & locum & personas describit Lucas: quod illi solenne est ac perpetuum. Non ab re autem virginem desponsatam Lucas nominauit, vt & virginem intelligas permanuisse Mariã, & desponsatam fuisse: quippe quia in casto connubio nasci Christus voluerit. Ociosum autem hic puto philosophari velle, quot annos nata virgo fuerit: de quo multum laborat Caietanus. Nec temere additum est à Luca, quòd Ioseph fuerit de domo & familia Dauid, de qua etiam Mariam fuisse oportebat, cum nemini extra tribum suam vxorem ducere liceret. nimirum vt facilius persuaderentur verum Messiam esse Christum, quem de tribu ac familia Dauid nasciturum propheta prædixerant.

Aue gratia plena, Dñs tecum. Benedicã tu in mulieribus.

Græcè, *κεχαριτωμένη*, participium Græcum, quod probè vno Latino reddi non potuit: ideo interpret vertit gratiæ plenam. Significauit autem multis gratijs affectam. Quod verò sequitur: Dominus tecum, quidam bonam precationè esse putant, quomodo Gallicè dicimus *Dieu soit avec vous*: alij cum iã diuinæ gratiæ plena esset, non optantis, sed quod iam factum esset confirmantis, sermonem esse dicunt. sicut & id quod sequitur: *Benedicã tu in mulieribus*, id est, præ alijs mulieribus. Vbi Caietanus, Et hoc quoque imprecatoriè dictum est. Quo in loco bis erratum à Caietano est: Primùm quòd non

non imprecantis & execrantis ea verba essent: sed bene precantis potius, ac foelicia optantis. Et condonandum est hoc Caietano, qui cum Latine parum resciret, Graecorum sibi & Hebraeorum notionem vsurpabat. Secundò peccatum à Caietano est, quòd precantis illa verba non sunt, sed affirmantis benedictam prae caeteris virginibus Mariam, quòd cum ea dominus esset, & gratiae plena foret. Nota autem quòd Latina voce benedicta. Graece est εὐλογμὴν, quod potius significat laudatā hoc loco, aut bonae existimationis. quanquam in scripturis τὸ εὐλογεῖν, quemadmodum & τὸ benedicere Latinum, vsurpatur pro beare ac foelicem reddere: praesertim cum de Deo dicitur. Nam benedicere hominem alicui, est laudibus illi afficere. Benedicere Deū homini, est beneficijs illum prosequi & afficere. quemadmodum hic, εὐλογμὴν ἐν γοναῖσι, sumi potest, id est, amplissimis praecateris mulieribus à Deo beneficijs affecta.

Quae cum audisset, turbata est in sermone eius, et cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Et ecce concipies in utero, et paries filium, et uocabis nomen eius Iesum. Et hic erit magnus, et filius altissimi uocabitur.

Graece est ἰσθῆα, id est, uidisset. In quo multum torquetur Erasmus, nō aduertens τὸ videre, pro audire, imò & pro quolibet alio sensu, etiam interiori, ut refert Augustinus in plerisque locis accipit sed nec multum refert ad sensum si dicas: quae cum uidisset insoliti angeli praesentia: an, quae cum audisset angelum inauditum sermonem loquentem, turbata est in eius sermone audiendo. Et dabit illi dominus Deus sedē David patris eius, et regnabit in domo Iacob in eternū, et regnū eius nō erit finis.

Cum Christus Pilato dixerit regnum suum non esse de hoc mundo, manifestum est hanc promissionem angeli non tantum intelligendam esse de regno temporali, neque de Israël & Iacob secundum carnem, sed & de regno spirituali, quo in omnes vere Israelitas regnat. Quod autem ait patris eius, per anticipationem dicit, neque enim Dei filius, priusquā ex Maria nasceretur, David filius dici poterat, sed eius tantum dominus.

† Isa. 7. c.

† Inf. 2. c.

† Mat. 1. c.

Ludi. 13. c.

† Daniel.

7. d. g.

Mich. 4. c.

† 37. q. 2. Dixit autem Maria ad angelum : † Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco?

Sufficiat.

Id est: Quanquam vxorata & desponsata sim, deliboravi tamen apud me & constitui nullius viri copulæ adhærere. Hæsitabat igitur apud se Maria ad angeli promissionem, non de Dei promissione diffidens, sed de modo quem ignoraret inquirens. Deo enim inspirante decreuerat in virginitate degere, præter sui populi morem, cui nulla maior esset gloria, quàm in Israël relinquere semen, at contrà non relinquere, ignominia.

† Isa. 7. c. Et respondens angelus dixit ei : † Spiritus superueniet in Inf. 2. c. te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod Mar. 1. c. nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.

Respondet angelus ad quæstionem Mariæ, quæ rogauerat, quomodo fieri posset vt filium pareret: non virilis seminis opera id futurum ait, sed diuina virtute, & Spiritus sancti operationem. Ideoq; inquit, Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Quanquam Græca non habeant, ex te, nil tamen refert, quoniam de Christo intelligit, qui non modò in Maria natus est, sed ex purissimo eius sanguine conceptus. Bene autem ait, nascetur sanctum: quia cæteri sanctificantur quidem, sed sancti non nascuntur: soli id Christo cõpetit, qui ab æterno sanctus sanctorum nouissimo seculo ex Maria natus est. Quod autem ait, vocabitur, vide nũ quædã phrasis sit Hebraica: aut cũ *אָפֶּטֶחַ* significet imploro, & inuoco, *אֶל אֱלֹהֵי* verti possit, implorabitur siue inuocabitur, quasi diceret: quod nascetur ex te sanctum, inuocabitur siue implorabitur filius Dei. sed nec inconuenit simplex pro cõposito apponi: vt vocari, pro inuocari, & contrà. Et ecce Elizabeth cognata tua & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mensis sextus est illi quæ vocatur sterilis, quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.

Non cõtentus autem angelus hac ratione, confirmat etiã ex factò Elizabeth id fieri posse, de quo quodãmodo ambigebat, exemplo Elizabeth, quæ quod fieri posse non putabat, tanquam iam annis grandis, & senex filium concepisset, agereturque à conceptione mensis sextus, quia inquit: non erit impossibile apud Deum omne verbum,

verbum, id est, quia Deo nulla res impossibilis est. Nam **קרי** dauar Hebraeum vocabulum, quod Lucas **ἐμα** vertit, verbum & orationem, ac rem quamcumque significat. Eodẽ vocabulo vsus est cap. 2. **ἰδωμεν τὸ ἐμα τῆτο τὸ γειτὸς**, id est, videamus verbum quod factum est, siue id quod factum est. Vide autem genealogiam Elizabeth.

Dixit autem Maria: Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus.

Nihil iam hæsitabunda virgo, nihil ultra interrogas, totam se Deo permittit, fideque angeli verbum arripit, optans, vt quoniam Deo sic visum esset, sic illi, quemadmodum nunciasset angelus, contingeret. Fiat inquit mihi secundum verbum tuum. Statim autem ad hoc Mariz responsum conceptum esse filium Dei, Catholici omnes & Christiani affirmant. Interea discessit angelus visibili scilicet præsentia, non autem samultio.

Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montaniam cum festinatione, in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariae, & salutauit Elizabeth.

Abijt inquit in montana, Græcè **ἰς τὴν ὄρειν**, id est, in montanam scilicet regionem. Significat enim montosam illam regionem, in qua Zacharias habitabat. Vide **τὸ ὄρειν**. Quod autem ait in ciuitatem Iuda, ciuitatem quandam intelligit in tribu Iuda sitam, quæ à peregrinis adhuc visitur, distans ab Ierusalem quatuor miliaribus, Bethlehem versus, ad austrum.

Et factum est, vt audiuit salutationem Mariz Elizabeth, exultauit infans in vtero eius. Et repleta est Spiritu sancto Elizabeth, & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

¶ Iud. 5. d.

Pro exultauit, Græcè est **ἠὲξήθη**, quod longè melius interpres exultauit vertit, quàm Erasmus, salijt, aut alij, subsilijt. Est enim exultare, præ gaudio subsultare. Quod tunc fecisse Ioannem in vtero, paulo post testatur Elizabeth, dicens: Exultauit in gaudio, seu præ gaudio infans in vtero meo.

Et vnde hoc mihi, vt mater Domini mei ad me? Ecce enim

enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo.

Ex eo quod statim ab initio cōceptionis Elizabetham Maria inuifit, conijciunt veteres ac recentes theologi, statim post Mariæ consensum, conceptum simul ac verè formatum Christū hominem, simulq; in virginis utero animatum esse: alioqui si initiatus esset tantum conceptus, non vocaret eam Elizabeth matrem domini.

Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino.

Hic Caietanus ex hoc quòd Elizabeth mutat personam secundam in tertiam, dicendo: Et beata quæ credit: apparet, quòd aliæ personæ erant præsentēs huic colloquio, ad quas conuersa Elizabeth, dixit de beata virgine: Et beata, quæ credidit. At non intelligebat Caietanus nullum esse hic verbum, sed ἀπίστων tantum participium, ἡ πιστὴ δαδα, quod ad utramvis personam referri potest, scilicet, quæ credidisti, vel quæ credidit, in quo nec gratis arguendus erat interpretes.

Et ait Maria: Magnificat anima mea dominum, & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes: Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius.

Statim vt Mariæ cōgratulata est Elizabeth, eiusq; laudes prædicare cœpit, non sustinuit Maria, quin in Dei laudes, gratiarumq; actiones confestim erumperet, dicens: Magnificat anima mea, id est, exultat, ac verè magnum prædicat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Interpres legit σωτηρίῳ. Græca nunc habent σωτηρί, id est, saluatore vel seruatore. Non refert autem si salutari legas, vel saluatore. Intelligit enim se præ gaudio exultasse ob Deū & saluatorem suum qui tanti illam fecerit, vt abiectam ipsam, humilemq; ac pauperem, ac propè nullius inter suos nominis, tantopere exaltauerit. Hoc est enim quod ait: Respexit in humilitatē ancillæ suæ. Nam Græci addunt ἐπὶ, id est, in. Mundus nullam humilium atque abiectorum rationem habere dignatur, neq; vel illos respicere. At cō-
trà

trā Deus ad meam ancillæ suæ humilitatem dignatus est respicere. Quapropter ex hoc (Græcè ἀπὸ τῆς υἱότητος) id est, ex nunc atque in posterum, non tam humilis & abiecta habebor, sed beatam me prædicabit omnis ætas ac natio. Id enim puto significare αἰ γένεσις. Itaque omnibus post hoc nationibus, & seculorum ætatibus, fœlix ac beata prædicabor, quā tanta magnificētia ac benignitate impar titus est Deus, vt filij sui me matrem facere dignatus sit. *Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eū.*

Id est, à successione in successiōnem, quod vulgò dicitur, *De père en filz*. Græca hoc loco variant. Quædam enim habent εἰς γένεος γένεων, id est, in secula seculorum siue generationes generationum. Quædam habent εἰς γένεον καὶ γένεον: quæ geminatio auxesis est Hebraica, id est, omnibus seculorum ætatibus, vel in progeniem & progeniem. Vult autem hoc loco innuere Maria, quòd non sibi tantum Deus benefecerit, sed in omnes etiam misericordiam & benignitatem suam paratus sit impartiri, quicumque illum pie ac sanctè timuerint.

Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Isaia. 51. b. Psal. 32. b.

Vt omnes suo exemplo humiliter sapere, Deoq; obsecundare doceat, eius robur ac potentiam prædicat: quæ & superbos deicere, & exaltare norit humiles & abiectos, modò de se humiliter sentiant, & abiectè, non magnificè ac superbè. Quòd verò ait: Fecit potentiam in brachio suo, nihil aliud est, quàm roborauit brachiū suū, id est, fortitudinem suam. Nam brachium pro fortitudine vsurpare solet scriptura, quod verò ait, dispersit superbos mente cordis sui, Græcè est pro mēte cordis sui, διανοία καρδίας αὐτῶν, id est, cogitatione cordis ipsorū: vt pro sui, quod interpretes posuit pro αὐτῶν, non ad Deū referatur, sed ad superbos ipsos. Mihi autem hoc loco videtur alludere Maria ad illorum superbiam, qui Babel ædificare moliebantur vsque ad cœlum, quos ob impiā illam cordis eorum cogitationem dispersit dominus per cunctas orbis regiones, ita cum ait: Deposuit potentes de sede, ad Saulis abiectiōnem, humilisque; Dauid exaltationem alludere videtur.

Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.

Per

Per esurientes intellige, non modò corporali cibo indigentes, sed quouis humano præsidio destitutos. Diuites autem contrà, qui non modò fortunis locupletes sunt, sed autoritate & potentia apud mundum valeant. Esurientes enim vtunq; egeni videantur, & destituti bonis, implet cum cœlesti gratia: afficit tamen interim illos, diutius egere nõ sinens: quemadmodũ ait Dauid: ❖ Non vidi iustũ derelictũ, nec semẽ eius quærẽs panẽ.

❖ Psal.
36. c.

Suscepit Israël puerum suum, recordatus misericordie suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini eius in secula.

Græcè est, ἀντλάει Ἰσραὴλ παῖδος αὐτοῦ. ἀντιλαμβάνει verò est porrecta manu aliqui lapsurum retinere & adiuuare: quod facere solent mulieres ac nutrices pueris suis ac filiis: perinde enim Israëlita populo, qui filius Dei ac puer dicitur, (vt Hosæ 11.) Quia puer Israël, & dilexi eum, & ex Aegypto filium meum vocui. Sic fecisse Dominum Maria narrat, quem alioqui in infidelitatis barathrum sabentem veluti porrecta manu sustinuerit, ac susceperit: promissum patribus illorũ Messiam & Christum exhibens: recordatus inquit, misericordie suæ, id est, eo quòd misericordie & benignitatis suæ, quam olim patribus promiserat, recordatus ac memor esset. Ideo subdit: Sicut locutus est ad patres nostros, &c. Id est, quemadmodum patribus nostris promiserat, Abrahamo scilicet, & semini eius, id est, Dauidi. Nam ad illos specialis facta est promissio de Christo & Messia. Notandum autem, quod hoc loco est sermonis quoddam incommodum, tam Græcè, quàm Latine: scilicet, ad patres nostros Abraham (quod est datiu casus hoc loco) & semini eius. Sed satis frequẽs est hoc in scriptura. Qui autem vitare volet hoc locutionis incommodum, ita lectionem ordinare poterit: Suscepit Deus scilicet Israëlẽm puerum suum (nam Israël hoc loco accusatiu casus esse debet.) suscepit autem in secula, id est, in æternum protegendum eum suscepit, eo quòd recordatus sit misericordie suæ Abrahæ, & semini eius Dauidi: siue Abrahæ & posteris eius Iudæis exhibendæ: quemadmodum ad patres nostros prophetas locutus fuerat.

Manfist

Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa in domum suam. Elizabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordians suam cum illa, & congratulabantur ei.

Mansit itaque Maria cum Elizabeth vsque ad natiuitatem præcursoris filij sui, gratia cuius ad eam visitandam venerat, quo nato, & ab ea viso, redijt in domum suam, partum filij expectatura. Interea igitur cum Maria ageret cum Elizabeth, impletum est tempus nouè mensium à conceptione Ioannis, circa vicessimum quartum Septembris. Inde 24. Iunij peperit filium cum ingenti vicinorum tripudio, & exultatione multorum.

Et factum est in die octauo, venerūt circuncidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius dixit: Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam: quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.

Nec mater à viro suo muto nomen pueri didicerat, sed quia spiritu sancto repleta fuerat, vt Mariam filium Dei concepisse agnosceret, non mirum si filium suum spiritu prophetiæ Ioannem vocandum agnouerit.

Immuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem, scripsit, dicens: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi.

Contententibus itaque de recens nati pueri nomine Zachariæ affinibus, illique patris nomen indentibus, contra autem contendente matre, vt Ioannes, tanquam à Spiritu sancto edocta esset: qui etiam super ea re interrogatus, postulato tamen pugillari, pueri nomen in tabella, in qua scribi solet, scripsit: Ioannes est nomen eius. Postea autem reddito Zachariæ eloquio, cœpit omnes regionis incolas Dei timor, qui tam admiranda in natiuitate pueri patrasset. Nam manus Domini, id est, virtus ac potentia Domini cum illo erat, siue nascituro, siue nato.

Apertum est ilico os eius, & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos

eorum: & super omnia mōtana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc: & posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: † Quis putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

† Iere. 1. b

Quam incredulitas Zachariæ linguam angelica voce ligauerat, subsequens fides nato puero soluit: sed & octaua die à natiuitate prolis editæ circuncidendæ. Vnde multo maior omnium vicinorum timor & admiratio expectantium, quib; istorum sequeretur euentus, quem tot signa præcurrebant.

Et Zachariæ pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit, dicens: Benedictus dominus Deus Israël, quia uisitauit, & fecit redemptionem plebis sue.

Laudat hoc cantico Deum Israël Zachariæ, beneficia populo eius præstita enumerans, utpote quem uisitauerit, & à peccatis suis, quibus uenundatus erat, redemerit. Quod autem habet interpret, plebis suæ, Græcus habet, τὸ λαὸν αὐτοῦ, id est, plebi suæ, sicq; uertit interpret, uetusta habens exemplaria, sed uſu quodam addita est s. Uisitare autem dicitur Deus, cum in bonam partem sumitur, quorum specialè habet curam, quosq; beneficijs afficit.

† Psal. 73. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, † sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt prophetarum eius: Salutem ex inimicis, & de manu omnium qui oderunt nos.

† Psal. 73.

e. 131. d.

Iere. 23. a.

& 30. b.

Ex eo quòd animalium cornutorum fortitudo maior, ac robur in cornu consistit, metaphoricè cornu potentia significatur. Cornu salutis autem Hebraico more dicitur, salutare cornu. Quod ergo ait Luca s: Erexit cornu salutis nobis, Græcè, ἤγειρε κίρας οὐρανὸν ἡμῶν. Sensus est: Et suscitauit nobis salutarem potentiam in domo ac familia Dauid pueri & serui sui: quemadmodum per os sanctorum suorum prophetarum locutus est, qui à seculo sunt, quiq; longè antè præcesserunt. Nam τὸ ἀπὸ αἰώνων, & à seculo, non semper significat tempus infinitum præcedens, sed longum admodum. Id nempe Ieremias apertè prædixit, dicens cap. 23. ✽ Ecce dies ueniūt dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regna-

✽ Ierem.
23. a.

regnabit rex, & sapiens erit. Hoc autem cornu salutis, siue salutaris hæc potentia, quam suscitauit dominus Iudæis, ex domo & familia Dauid, Christus ipse est, quem toties in Psalms fortitudinem suam idem Dauid appellat, quem & salutē appellat Zacharias: Subdens salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Sic autem ordinanda est lectio, vt secundus versus: Sicut locutus est per os sanctorum, &c. suscitauit nobis cornu salutare in domo ac familia Dauid, salutem scilicet ipsam ex inimicis nostris, hoc est, Christum ipsum, qui pro ratione nominis sui Iesus, seruat nos, & tuetur ab omnibus inimicis nostris, & coforibus. Salutem enim dominum Dauid vocat, dicens Psalmo 26. ✠ Dominus illuminatio mea, & salus mea. *Psal. 26.
Miror autem, cum pro salutem, sit Græcè σωτηρίαν, nec vllum sit verbum infinitiuum, qua re adductus Erasmus a.
verterit, fore vt seruaretur ab inimicis nostris.

Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti.

Referendum est istud ad τὸ erexit cornu, & pro memorari, pro quo Græcè est μνησθῆναι, aptius esset vertere, ad recordandū testamenti sui. Græcè διαθήκης, id est, pacti & fœderis, quod cū Abrahamo & Dauide pepigerat, demittēdo ad nos ex eorū semine christo et Melsia.

† Iusurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, † Iere. 31. f.
daturum se nobis: Vt sine timore de manu inimicorum no- Gen. 22. c.
srorum liberati, seruiamus illi in sanctitate et iustitia cor- Heb. 6. c.
ram ipso omnibus diebus nostris. d.

Daturum se nobis, quomodo verterit interpres, non video quo referatur τὸ iusurandum: neque multo facilius est lectio Græca, quæ sic habet: ἔρχον ὀν ἀμοδὸς πρὸς ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν καὶ δεῖναι (codex Roberti Stephani pro τον habet, τῷ ἀφ᾽ ὧν ἐκ χείρας τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ἐσθῆντας λατρεῖν αὐτῷ. Erasmus vertit: Praflaretque iusurandū, quod iurauit ad Abraham patrem nostrū, ac daret nobis: & ibi factō puncto, nouam sententiam incipit. Vt sine timore, &c. At mihi hoc loco non recte veruisse videtur Erasmus τὸ δεῖναι ἔρχον, si referendum est τὸ δεῖναι, ad τὸ ἔρχον. Nam δεῖναι ἔρχον, non est
Z præ-

præstare ac reddere quod alicui iuramento promiseris, sed potius esset deferre iusiurandum, quod vulgò dicitur, reportare se de aliquo ad iuramentum alicuius : aut fortasse ad verbum, dare iusiurandum, quod probat medio sacramento, & iuramento aliquid promittere : quarum neutra significatio hoc loco quadrat. Itaq; aut scripsisse mihi videtur Lucas ὄρκος, pro ὄρκον : nam facilis est lapsus ab ὄ in v. aut ad ὄρκον supplendum κατὰ quemadmodum Attici dicunt, τρόπον, pro κατὰ τρόπον. Et primo modo sensus esset, vt miseretur patrum nostrorum, essetq; memor pacti sui, & testamenti sui sancti, ὄρκον, id est, ἰσχυρὸν ὄρκον : scilicet propter iusiurandum quod iuravit ad Abraham. Si supples κατὰ, sensus esset, vt memor esset pacti sui. Quod verò sequitur, τὸ δὲ ὄναι ἡμῶν, siue καὶ δὲ ὄναι ἡμῶν, mihi videtur ad sequentia referendum, & sit sensus : vt nobis contenderet ac daret, cum iam sine vilo timore de manu inimicorum nostrorum liberati essemus, in sanctitate & iustitia coram ipso cunctis vite nostrae diebus illum colere. Nec abs re dixit, iustitia coram ipso. Est enim iustitia hypocritarum, qua Dei nulla ratione habita, præclare secum agi putat, si hominibus iusti appareant, cum re vera nihil minus sint, quam tales.

Et tu puer propheta altissimi vocaberis, præbis enim ante faciem domini parare vias eius: † Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum. Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

† Malach.
3.
Zach. 3. d

Hic a prosthese ad Ioannem puerum suum, quem prophetam fore dominique præcursorem dicit, vt venienti illi vias præparet, populumque salutarem scientiam doceat, quæ consistit in remissione peccatorum per Christum, perque intimam in nos Dei misericordiam. Nam profundam misericordiam viscera misericordiae Hebraei appellant : in quibus misericordiae visceribus, est, perquam intimam & profundam misericordiam visitavit nos ex alto, id est, de caelo ipso. Ne τὸ ex alto, referas ad τὸ oriens, sed ad τὸ visitavit inquam, ipse oriens, Christus scilicet: qui Zachariae .3.
à patre

à patre oriens appellatur: Adducam inquit, feruum meum orientem. Et 6. cap. Ecce vir, oriens nomen eius. Nota autem, quòd hic oriens non participium est, sed nomen. Nam Græcè est ἀνατολή. Ad quid autem nos visitaturus esset, subdit, dicens: Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent. Vbi nota, quòd pro illuminare, Græcè est ἐπιφάναι, quod imperatiuum esse potest, & infinitiuum: sed præstat infinitiuo modo legere. Nam nulla hic habetur apostrophe ad Christum, sed iungitur sententia cum apostrophe ad Ioannem, vt scilicet illuminaret eos qui in tenebris ignorantia, & peccato, quæ sunt umbra mortis, id est, vt ignorâtes doceret Ioannes salutem sibi à Christo adfore.

† Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu.

Qui à matris utero plenus erat spiritu sancto, nihil mirum si artibus non modò, sed virtutibus etiam crescebat, & adolefcebat, spirituq; confortabatur: Græcè ἐκπαύται, id est, subinde seipso validior ac robustior fiebat, non corpore tantùm, sed & spiritu.

Et erat in desertis usque in diem ostensionis suæ Israël.

Id est, donec aduentate Christo seipsum Israelitis visendum præbuit, vt Christi illos aduentum doceret.

CAPVT SECVDVM.

Ad Cæsaris edictum Maria cum Ioseph in Bethlehem profecta, ibi Christus peperit, ad quem visendum pastores angelus adduxit. Puer octauo die circumcissus, ad templum post tempus purificationis allatus, à Simeone benedicitur, ab Hanna redemptor mundi agnoscitur: duodecimo ætatis anno inter doctores à parentibus disputans reperitur.

FActum est autem in diebus illis, exijt edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersis orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino. Et ibant oēs vt profiterentur, singuli in suâ ciuitatè.